

Domein van de Leeuwarder begijnen

Begijnenhofjes zijn in veel steden een grote toeristentrekker. Ook Leeuwarden telde vroeger veel begijnen, maar hun sporen zijn hier minder herkenbaar. Wel staan enkele van hun gebouwen aan de Bagijnestraat nog overeind. De recente opgraving in de Sint Anthonystraat maakt dan ook nieuwsgierig naar hun geschiedenis.

„Je mag hen wel zusters noemen, maar geen nonnen”, zegt historicus Hans Mol van de Fryske Akademy. De begijnen kenden namelijk niet de kloosterwijding, lange gebedsdiensten en strikte reglementen die de oudere ordes hanteerden voor de nonnen. Spiritueel en bevlogen waren de begijnen echter wel en ze volgden de vernieuwingsbewegingen in de katholieke wereld.

Tussen 1510 en 1530 kan het Sint-Annaklooster aan de Bagijnestraat al gauw vijftig tot zestig zusters hebben geteld, denkt Mol. Sommigen vrouwen wilden zelf intreden, maar ook financiële druk van de familie speelde een rol. Voor vrouwen die niet wilden of konden trouwen, was het begijnenklooster een veilige en waardige plek, waar ze zelf hun kostje konden verdienen.

Wie uit een goeode familie kwam, moest waarschijnlijk wel iets betalen bij de intrede, denkt Mol: „Veel begijnen kwamen uit de middenklasse.” Formeel waren er overigens geen belemmeringen voor arme vrouwen.

Voor 1500 kende Leeuwarden al een groeiende groep begijnen. Die concentreerden zich in klooster Fiswerd op een terp bij de huidige Spanjaardslaan. Daar ligt nu de Algemene Begraafplaats. Die plek buiten de stadspoorten was echter onveilig en ongeschikt door de toenemende oorlogsvoering rond Leeuwarden.

De begijnen kregen daarom een plek in de binnenstad toegewezen. Dat liep parallel met de verhuizing van het franciscaner klooster Galilea vanaf de Oldegalileën naar het Droevelendal.

In het laaggelegen gebied tussen de Nieuwestad en de Grote Kerkstraat stonden toen weinig huizen, schrijft de negentiende-eeuwse stadshistoricus Wopke Eekhoff. De archeologen die er de afgelopen weken groeven, vonden wel stukken kogelpotaardewerk die afkomstig kunnen zijn van die middeleeuwse bewoners.

Volgens Eekhoff werd het bouw materiaal van het Fiswerder klooster hergebruikt om langs de Bagijnestraat het nieuwe gebouwencomplex op te trekken. Mogelijk bakten de bouwers hier ook bakstenen. De archeologen troffen deze maand namelijk opvallende misbaksels aan, die kunnen duiden op inzet van veldovens.

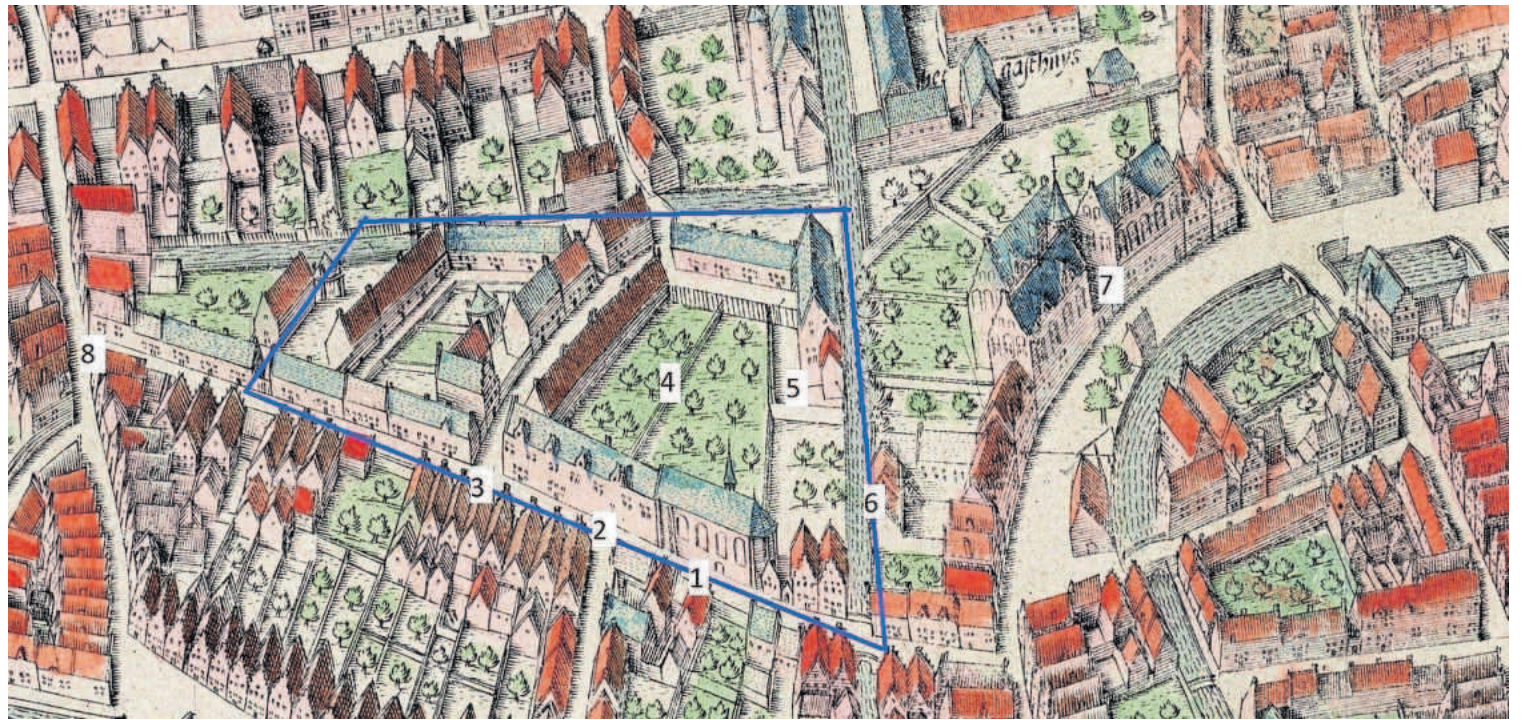
Volgens Eekhoff was het klooster een uitgestrekt complex, dat de noordkant van de Bagijnestraat grotendeels vulde. Het ging zowel om de oost- als westzijde van de later aangelegde Bollemanssteeg, stelt hij. In het westelijk gebied zouden de stallen, keuken en andere belangrijke kloostergebouwen gestaan hebben. Het is echter de vraag of Eekhoff het hier bij het rechte eind heeft: over dit westelijke gebied bestaat discussie.

Het gebied aan de oostkant van de Bollemanssteeg levert minder twijfels op. Waar nu het pand van Kunstkade staat, bevond zich namelijk het spinhuis, waar de zusters kleding maakten van vlas (linnen) en wol. Dit was hun belangrijkste inkomensbron.

Ten oosten hiervan stond het - nog altijd bestaande - Patershuis: een „aanzienlijk gebouw”. Het oogde niet alleen indrukwekkend, het vervulde ook een centrale functie in het klooster. Recent is nog een doorgang tussen het huis en de kerk teruggevonden.

Eekhoff beschrijft het pand daarnaast als kloosterkapel met rieten dak. Dit was de voorloper van de huidige Westerkerk. Waar nu de Sint-Anthonystraat en Bagijnesteeg lopen, was destijds nog de oudste stadsgracht te vinden. Deze ‘Oudegracht’ was de oostelijke begrenzing van het klooster, schrijft Eekhoff. Tussen de kerk en de gracht stonden een of meerdere huizen.

Eekhoff beschrijft aan de noordkant van de kloosterbebouwing een tuinachtig gebied met een aantal huisjes (kamers) en daar-

Het gebied van het Leeuwarder begijnenklooster, door Johannes Sems getekend in 1603. Het klooster was toen al opgeheven. Het moet oorspronkelijk een fors deel van de noordwand van de Bagijnestraat hebben gevuld. Het bestond onder andere uit de Westerkerk (1) en het Patershuis (2). De Bollemanssteeg (3) werd na de sluiting over het terrein aangelegd. De begijnen beschikten over een flinke tuin met bleekveld (4). Aan de noordoostzijde hadden ze een brouwerij of bakkerij (5). Die stond aan de Oudegracht (6), waarover later de Sint Anthonystraat is aangelegd. Aan de overzijde van de gracht lag de achtertuin van het Stadhouderslijk Hof (7). Links liep de Bagijnestraat uit in de Kleine Kerkstraat (8).

De archeologische opgraving op het terrein van de Leeuwarder begijnen roept veel vragen op. Hoe groot was hun terrein? Waren ze met velen? Hoe verdienden ze de kost?

ERWIN BOERS

achter een sloot als afscheiding van de tuinen achter de Grote Kerkstraat. Langs de Oudegracht beschikten de zusters nog over ‘een groot en sterk huis, om te dienen tot eene brouwerij, bakkerij en voorraadschuur’. De opgraving van de archeologen vond in die omgeving plaats.

Het vrouwenklooster had een kloostermoeder (mater) voor de leiding. Er werkten echter ook mannen, zegt Mol. De naam Patershuis vindt hij dan ook goed verklaarbaar, want er was in elk klooster zeker een mannelijke priester voor de religieuze begeleiding: „De pater was de priester.” Vaak waren er ook lekenbroeders nodig voor het zwaardere werk, transport of handel.

Leeuwarden groeide na 1500 snel en er waren veel vrouwen die als begin wilden leven. Binnen de stad hadden ze geen keuze: ze moesten dan naar het Sint-Annaklooster, dat razendsnel groeide. Later kwam er een tweede vrouwenklooster bij in de Grote Kerkstraat, waar de vrouwen witte kleding droegen. Dat was handig voor het onderscheid met de kleur van de ‘grauwe begijnen’ in het Sint-Annaklooster.

Volgens Eekhoff waren de begijnen zeer welvarend dankzij hun succesvolle kledingproductie. Het is echter lastig om daar met zekerheid iets over te zeggen, vindt Mol. Van oorsprong hechtten de begijnen namelijk sterk aan eenvoud en zuinigheid. „Als je dat maar lang genoeg volhoudt, word je natuurlijk vanzelf rijker. Dat zie je bij veel kloosters.”

Het opkomende protestantisme van Lu-

“**ALS JE LANG GENOEG ZUINIG BLIJFT, WORD JE VANZELF RIJKER**”

ther, Calvijn en de wederdopers leidde na 1525 tot een sterke daling van het aantal monniken in de Friese kloosters. Bij de vrouwen was de krimp echter veel minder groot, zegt Mol. Er bleven meisjes intreden en veel families voelden zich nog sterk verbonden met hun tantes, nichtjes en zussen in het klooster.

In 1580 grepen de protestanten definitief de macht in Friesland, waarna alle kloosters hun deuren moesten sluiten. Volgens Eekhoff stierven „priester Gabbe, mater Griet Louwsdochter, broeder Jan en twee zusters” zeer snel achter elkaar. Er bleven één broeder en twaalf begijnen over, die een pensioen kregen.

Tien van deze vrouwen zijn daarna alsnog getrouwd, constateert Eekhoff. Dat zullen vermoedelijk jonge zusters zijn geweest: een extra aanwijzing dat het klooster in de tweede helft van de zestiende eeuw nog populair was bij meisjes die wilden intreden.

De protestantse machthebbers waren weliswaar anti-katholiek, maar behielden de kloosterlingen opvallend netjes. Het pensioen voor de zusters werd betaald uit de verkoop van de kloostergebouwen.

Verschillende gebouwen van het Sint-Annaklooster veranderden daarna in woonhuizen. De kapel kreeg allerlei functies en werd na 1600 in stapjes uitgebouwd tot de forse protestantse Westerkerk zoals die er nu nog staat. Het was er deftig, want zelfs Friese Nassau-stadhouders gingen hier met hun gezin ter kerke.

De omgeving van de Bagijnestraat werd na de kloostersluiting snel aangepakt, schrijft Eekhoff. Leeuwarders wilden graag betere looproutes tussen de Grote Kerkstraat en de Nieuwestad. Daarom werd omstreeks 1582 al besloten tot de aanleg van de Bollemanssteeg over het kloosterterrein.

Ook de Nieuwesteeg vormde zo’n welkome verbinding. De Oudegracht zou nog eeuwen blijven bestaan en werd pas in 1870 gedempt vanwege de ‘onwelriekende geur’ die eruit opsteeg.

Graafwerk voor de verbouwing van het Patershuis in 2006. FOTO ARCHIEF LC